

שיש להשי"ת מוצא פדיון, יסורין וסבלנות, ויוכל לצאת ביסורין קלים כפי הפדיון שנאמר בפרשת ערכין ויהיה נעשה מזה ברכה.

ובספר מי השלוח כתוב עוד בענין זה, ה"ל:

ושלשים ושלשה פסוקים שבפרשת ערכין (חוץ מפסוק 'אלה מצוות' וגו' שחוזר על כל הספר) – כנגד ל"ג פסוקים שבפרשת התוכחה. וכל פסוק מכוון כנגד פסוק אחר, ליתן לו פדיון – ופסוק עשרים וחמשה שבתוכחה ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ איביכם שיש בו מורא גדול לישראל כדאייתא (במכות כד) אמר רב: מסתפינא מהאי קרא... – כנגדו פסוק כ"ה בפרשת ערכין: וכל ערכך יהיה בשקל הקדש וגו'. [היינו שהקב"ה מברר כל עומק חטאי ישראל ובליעתם בגויים ומעשיהם, ומצרף הכל ושוקלם בשקל הקדש, כי בשרש לא נמצא שום חטא] (מתוך ספר הפרשיות בחקתי).

מש"כ אודות תיקון חטאים בצדקה יותר מחומש – מקור הדבר באגרת הצדקה לבעל התניא פ"ג. ויתכן שלכך נקטו לשון 'המבזבז אל יבזבז יותר מחומש' – לומר שבאופן שעושה כן לתיקון נפשו אינו בגדר זה, שהרי לא גרע זה מרפואת הגוף ושאר צרכים שאדם מוציא יותר מחומש.

דף ו

'לא קשיא הא בתחילה הא בסוף'. מדברי הרמב"ם (מתנות עניינים, ח, ה) נראה שמפרש 'בתחילה' – לכתחילה אין מקבלים ממנו. ואולם אם כבר קבלו – עומדים בקבלתם ואין מחזירים לו.

וכעין זה בפירוש רבנו גרשום, בשינוי מועט: 'בתחילה' – אם אמר רוצה אני להתנדב אומרים לו שאין אנו מקבלים. 'בסוף' – אם כבר התנדב, מקבלים הימנו. (עוד בבאור שיטת הרמב"ם, ע' בנושאי כלים, בחו"א ל, ד-ה ובחדושי ר' אריה לייב ח"ב טז, ב).

'שאני מלכותא דלא הדרא בית...' יש לכלול בזה כוונה נוספת; מפני שלב המלך ביד ה' (ככתוב במשלי כא, א), הלכך אין זה בכלל 'לא לכם ולנו' – שאין הדבר בבחירת נפשו אלא ביד השי"ת. ויתכן שזה פירוש הכתוב בעזרא (י) ברוך ה'... אשר נתן כזאת בלב המלך לפאר את בית ה' אשר בירושלם. וכן אמר רבנו הקדוש על אנטונינוס ששלח מגורה (בירושלמי מגילה פרק בני העיר ה"ב): 'ברוך ה'... אשר נתן בלבבו' – משום שבחירתו ולבו ביד ה' (עפ"י משך חכמה שפטים יז, טו).

כפי ההבנה הפשוטה נראה לכאורה שאין לקבל דבר המסוים מן המלכות, משום גנאי. ואולם לפי הסברה הנוכרת אפשר שאין להקפיד בדבר, שאין זה גנאי, כי אין הנדבה מתיחסת למלך באמת.

'עובד כוכבים שהפריש תרומה מכריו – בודקין אותו; אי בדעת ישראל הפרישה – תינתן לכהן, ואם לאו – טעונה גניזה, חיישינן שמא בלבו לשמים'. תרומת הנכרי מפירותיו אינה מן התורה אלא מגזרת חכמים, כפי שכתב הרמב"ם (תרומות ד, טו): 'דין תורה שאינה תרומה לפי שאינן חייבין, ומדבריהן גזרו שתהיה תרומתו משום בעלי כיסין – שלא יהיה זה הממון של ישראל ויתלה אותו בעכו"ם כדי לפטרו. ובודקין את העכו"ם שהפריש...'

וכן נראה שהחשש שמא לבו לשמים, גם הוא משום גזרה דרבנן ולא מעיקר דין תורה. ובזה מובן כיצד אנו מאמינים לנכרי לומר שהפרישה על דעת ישראל – כי מן התורה אין איסור כלל (עפ"י מעדני ארץ לגרשו"א זצ"ל, תרומות שם).

'עובד כוכבים שהתנדב קורה ושם כתוב עליה – בודקין... ואם לאו – טעונה גניזה, חיישינן שמא בלבו לשמים'. יש מפרשים: שמא כוונתו לקרבן, הלכך אין לו תקנה בזמן הזה (ערש"י). ויש מפרשים בלשון כינוי והכוונה שמא נתכוין לשם עבודה-זרה (טור יו"ד רנט. וכ"פ הרדב"ז (מתנ"ע ח) בדעת הרמב"ם. וע"ע שבט הלוי ח"ה קמד,ו).

וכתב בספר ערוך השלחן (יו"ד רנט,יד): **'ונראה לי דעכשיו לא שייך זה דכוונתם לשמים ולא לשם קרבן, אלא לגדבה לבית הכנסת. וכן המנהג.'**

ואולם בשבט הלוי (ח"ה קמד,ו) פקפק בדבר, וזו לשונו: **'ואני נבוך בזה, דמסתמא גם בימי הביטוי-יוסף והפוסקים כבר לא היו הגויים נודרים לקרבן ואעפ"כ העתיקו הדין סתמא – אבל מה שיראה בזה דכוונה לשמים לאו דוקא קרבן, אלא דעת הגוי שיהיה זה חפץ לצורך שמים בבית הכנסת וכדומה, בלי שיהנו מזה בני אדם המתפללים שם, וזה דעת גוי, דדעת ישראל המנדב עץ או מתכת או כלי חפץ, רצונו לצרכי בית הכנסת ע"ד שיהנו בני אדם בשעה שבאים להתפלל לשבת או להאיר, משא"כ של גוי אסור בהנאה על כן יגנו גם בזמן הזה.'**

לפי פירוש זה, ניתן לגרוס (כמובא בשטמ"ק) **'עכו"ם שהתנדב קורה לבית הכנסת' ואעפ"כ פריך מכאן על תרומה, כי אעפ"י שפירש נדבתו לביהכ"נ י"ל שדעתו לשמים ולא לשימוש בני אדם.**

'היה כתוב על ידות הכלים ועל כרעי המטה – הרי זה יגוד ויגנוז' – אבל לכתחילה אסור לכתוב שם שלא בספר, מפני שיוכל לבוא לידי בזיון. ולכן נזהרים שלא לכתוב שם באיגרת (עפ"י הרמ"א יו"ד רעו,יג). בשו"ת פנים מאירות (ח"ב קלב) דן אודות כוסות שנחקקו עליהן שמות, גם שם הויה ב"ה ככתיבתו. וצידד לומר שמא לא אסרו בגמרא להשתמש אלא כשהשם כתוב על ידות הכלים וכיו"ב שהוא מקום בזיון היות ויד הכל ממשמשת שם, אבל כשאינו במקום בזיון – מותר להשתמש. אך העלה שמכל מקום אין להקל לשתות באותם כלים. ודעתו נוטה לכרוך על מקום כתיבת השם גימוניות של זהב או של משי, ואז מותר לשתות מן הכלים ללא שום פקפוק (מובא בפ"ת יו"ד רעו סקכ"ה).

ואולם יש סוברים שלעולם השם טעון גניזה והכלי אסור בשימוש אעפ"י שנכתב בדרך כבוד ואעפ"י שמכסה את מקום השם; כי לא משום בזיון אסרו את השימוש בכלי אלא משום אסור הנאה ע"י השם הקדוש נגעו בה. וזה שנקטו 'ידות הכלים' – אפשר לרבותא, שאעפ"י שאינו עיקר מקום שימוש הכלי, אעפ"כ נאסר גוף הכלי, כל שכן כשנכתב בגוף הכלי שאסור (עפ"י חות יאיר טז. וע' שבט הלוי ח"ב קמח). וע' אגרות משה (יו"ד ח"ב קלד), שאם כי לדינא נראה שאם אין השם כתוב בדרך בזיון יש להתיר להשתמש בכלי, אבל למעשה קשה לעשות נגד החו"י.

ע"ע בפ"ת סקכ"ו, לאחר שהביא תשובת חות יאיר (טז) אודות חריטת שם על טבעת וענידתה, הביא משו"ת שאילת יעב"ץ (ח"ב קמ) שמתיר לענדה לסגולת שמירה ע"י חיפוי עור, ואעפ"י שנהנה מן השם עי"כ שעונד – אין זה נקרא הנאה ושימוש אלא להגן.

ובשו"ת מהרש"ם (ח"א צו) העלה שאם כותב שם השם בתוך פסוק או דברי שבה, אם אין חשש בזיון כגון שאין מכניסו למקום מטונף ואינו בידות הכלים – אין לאסור. אבל אם כתב שם השם לבדו, הרי זה דרך בזיון ונאסר הכלי בשימוש. והורה שם אודות מגורה שנעשה להיות כנגד העמוד של שליח הציבור, שחקקו עליה שם הוי' לבדו – שיש לקבעה במסמרים לדלתות ארון הקודש מבפנים, ובוה סר חשש הורדה מקדושה וגם חשש מחיקה וכדו'.

'אבל אמר 'הרי זו' – בעינא (בעינה, כמות שהיא) בעי למיתבה.'

'עד שלא באתה ליד גבאי – מותר לשנותה. נחלקו הראשונים האם 'לשנותה' האמור כאן היינו ללוות לצרכיו ולפרוע לאחר זמן (כן נקטו התוס' כאן, וכ"מ בטשו"ע), או אף לשנות את הכסף מיעודו למצוה אחרת בלא לפרוע (ר"ת ורבונו ברוך. ובשו"ת מהרש"ם (ח"א מט) נקט לעיקר כדעה זו).

ומשמע שאפילו ב'הרי זו' מתירים אותם פוסקים לשנות ואין נתפס הסלע להיותו קנוי לעניים כהקדש. וכבר נחלקו בדבר הראשונים האם אומרים בצדקה 'אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט' כבהקדש אם לאו (עש"ך חו"מ סו סק"ב ותומים שם וקצוה"ח שם ובס"י ריב סק"ד ובס"י רצ סק"ג; מחנה אפרים צדקה ב; שו"ת רעק"א קמו; אבני נור יו"ד שטו; אבן האול, בהשמטות שבסוף הלכות נזקי ממונ). ולדעת התוס' שרק ללוותה מותר, כי סוברים שכבר נקנה הסלע לעניים. ומה שמותר ללוות – משום אומדנא כאילו התנה במפורש ושייר לעצמו זכות ללוות ולהחליף כל עוד הסלע בידי (עפ"י קהלות יעקב ב"ק כח).

[בעונג יום טוב (ק"ז) פירש משום שאין העניים מקפידים על כך. וקשה מנין להניח כן. ושמא מפני שאם נאמר שאין ראים ללוות ולהחליף, ימנעו האנשים מלהקדיש לצדקה, וע"כ אמרו חכמים שודאי נוח לעניים באפשרות המקדיש להלוות ולהחזיר. וצ"ב בדבריו שם שנקט ללא מחלוקת שחלה התפסה על מה שהקצה, והלא שנוי הדבר במחלוקת הראשונים כנ"ל]. ויש מפרשים בדעת הרמב"ם, שלא התירו אפילו ללוות ולהחזיר לאחר זמן אלא רק להחליף מטבע הצדקה במטבעות אחרים, והוא נותן מיד חילופי המטבעות (ע' ב"י יו"ד רנט, א; שפת אמת כאן). ע"ע בבאור השיטות ובמסעף: רא"ש פ"ק דב"ק כט; שו"ת המב"ט ח"ג טו; שיעורי ר' שמואל ב"ב ג (עמ' קו-קז); יא (עמ' רסא); שבט הלוי ח"ב ק"ט; אחיעזר ח"ד סה.

'משבאתה ליד גבאי אסור לשנותה.' כמה ראשונים סוברים שמותר לגבאי לשנותה לדבר מצוה (כן דעת

הרא"ש והטור. וכן נראה מדברי המהרי"ק (ה) שנקט לעיקר. הביאו הש"ך יו"ד ש"ך רנט, א).

עוד נחלקו ראשונים, האם בני העיר רשאים לשנות את המעות שגבו, ולהעבירם לצורך מטרה ציבורית אחרת ואפילו לדבר הרשות, כל שאין הפסד לעניים (עתוס' ד"ה עד. וכן דעת רבנו תם ב"ב ח: רא"ש שם ס' כט, ובשו"ת יג, ה ורוב הפוסקים), או שמא אין להם התר אלא לדבר מצוה (עתד"ה משבאת. ונראה שהתוס' כאן בד"ה משבאת ד"ה עד, של שני מחברים המה. [וכן נראה גם מדיבורי התוס' הקודמים, ששילבו בדפוס כמה תוס' שונים. וכן דבריהם בראש העמוד אינם תואמים עם מה שצדדו לעיל בסוף דף ה שלמסקנא רבא חזר בו]) או לצורך עניים דוקא (ר"י מגאש, מובא בטו"ד רנו).

ולענין זה, כל חברה ציבורית נחשבת 'בני העיר', כי עיקר החילוק הוא בין יחיד לציבור – כן הורה הגר"מ פיינשטיין צ"ל (אג"מ יו"ד ח"א קמח) אודות שינוי ביעוד בגדים שנאספו על ידי 'אגודת ישראל' למען פליטי יהודי פולין, שלא היתה אפשרות לשלוח הבגדים מחמת המלחמה. ואמנם, התיר לשנותם למטרה אחרת רק על דעת שאם וכאשר יצטרכו ויוכלו לשלוח לאותם פליטים – יגבו שנית עבורם, ואז דוקא מותר לשנות. וטוב להשתמש בבגדים עצמם עבור עניים אחרים מאשר למכרם בוול – ע"ש פרטי הדינים. (וע"ע בענין זה בשו"ת מהרי"ק שורשים ה ז קכח; שו"ת אחיעזר ח"ב כג).

[ו"ל הגרש"ה וואנר שליט"א (ח"ה קמד): 'מסופק אני בזמן הזה דממעות כספי התלמוד-תורה משלמים גם להמורים שלומדים עם התשב"ר למודי חול, כנהוג בכל מקום – אם אפשר לשנות ממעות דהיו עד עכשיו כולו לקודש, כבית הכנסת וכדומה, לצורך תלמוד-תורה שאיכא גם חלק חול. ואם לדון על חלק למודי חול שהוא נצרך להתנוק ואי אפשר בלעדו כדן ת"ת ממש – לא יראה כן, ולמעשה יראה דאם אירע כן, יקחו הכסף לשלם למודי קדש דוקא].

(ע"ב) 'זטעמא דעובד כוכבים הוא דפע'י שקובל וצווה הקדשתי דבר לבית הכנסת של יהודים ומכרוהו לעצמם (ערמב"ם מתנות עניים ה, ז) ויש בדבר חילול השם (עפ"י שו"ת הרא"ש יג, יד; רדב"ז על הרמב"ם). [משא"כ

ישראל, אפילו אם יפעה אין משגיחים בו, כיון שאינו מציית לדברי חכמים אין חילול השם בפעייתו [שו"ת הרא"ש שם].

'בשלמא גוסס לא נידר דלאו בר דמים הוא... אלא יוצא ליהרג בשלמא לא נידר דלאו בר דמים הוא... תלמוד לומר כל חרם לא יפדה...'. בספר מנחת חינוך (שנ"י) כתב לחדש שאמנם לפי הסלקא-דעתין נראה שגוסס ויוצא ליהרג לא נידר לפי שאין לו דמים, ואם אכן יהא אופן שיש לו דמים כגון שהוא נוקב מרגליות או שיש לו קונים משום הסיכוי שמא יחיה – הרי הוא נידר. ואולם לפי המסקנא נתחדש מגזרת הכתוב לא יפדה שאין לו לא ערכין ולא דמים, גם אם במציאות יש לו קונים. כן כתב לבאר דברי הרמב"ם. וצ"ע שנקט שגזרת הכתוב בין בגוסס בין ביוצא ליהרג. והלא אין הכתוב מדבר אלא על החייב מיתה ולא על גוסס. ומשמע שאם יש לו דמים – נידר. וגדולה מזו צידד החזו"א (כט,ו), שאם הבריא נותן דמיו. ואולם לא כן כתב המל"מ (ערכין א, ג).

'אלא בנודר ומעריך ומקדיש כ"ע לא פליגי...'. יש מפרשים שהדברים אמורים הן ביוצא ליהרג הן בגוסס. ומכאן שהגוסס נודר ומעריך (עתוס' לעיל ד. ממסכת שמחות; תוס' קדושין עה: וראשונים שם ובגטין ע:). ויש חולקים וסוברים שאין הגוסס נודר ומעריך מפני שאינו ב'העמדה והערכה' והרי לפי פשוטו של מקרא מתפרש והעמידו – כלפי המעריך (עפ"י משנה למלך ערכין א, יג בדעת הרמב"ם; גט פשוט קכא סקל"ב. ואולם הרדב"ז צדד לפרש דברי הרמב"ם ברוב גוססים שאין דעתם מיושבת עליהם, אבל אם בדקוהו היטב וראו שדעתו מיושבת עליו – דבריו קיימים).

'היוצא ליהרג, הוא שחבל באחרים חייב' – ואין שייך לפטור משום 'קם ליה בדרבה מיניה' אלא בשעה שנתחייב מיתה, אבל לאחר שכבר נתחייב, אינו נפטר מתשלומי ממון מכאן ואילך (כפי שהוכיח בקצת החשן סי' שנא סק"ב ותמה על דברי הדרישה. וע' דרוש וחדוש רעק"א מערכה ג, יג-יד ובהגהות ברוך טעם).

דף ז

'היוצא ליהרג מזין עליו מדם חטאתו ומדם אשמו... כגון שהיה זבחו זבחו'. אם תאמר, גם כשזבחו זבוח הלא כל כמה שהכהנים לא אכלו הבשר [כאשר הבשר נמצא] אין הבעלים מתכפרים (כמו שאמרו בפסחים נט:), ואם כן עדיין יש עינוי דין להמתין עד אכילת הבשר? ואפשר כשהכהנים אוכלים הבשר חלה הכפרה למפרע, ואם כן גם אם מת קודם לכן, הכהנים אוכלים ונמצא מתכפר למפרע משעת זריקה (עפ"י מקדש דוד קדשים יד, ו).

'סלקא דעתין אמינא הואיל וכתוב כאשר יושת עליו בעל האשה ממונא דבעל הוא ולא ליפסדיה מיניה. קמ"ל. ואימא הכי נמי – אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן, אמר קרא...'. לכאורה משמע כאן שהולדות הם ממש ממון הבעל [ויכול למכור את זכותו בהן או להפקידן] ולא רק זכות תשלום שזיכתה לו תורה. ומשום כך הוה אמינא שאין להמיתם לולא גזרת הכתוב. ואפשר לדחות שזהו רק לפי ה'סלקא דעתין' ולא לפי האמת. ואולם בשיטה מקובצת (ה) משמע שגם לפי האמת, אין לכתחילה לגמור דינה למיתה משום שהולדות ממון הבעל.